

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ  
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду изабрало нас је, одлуком од 29. јуна 2017. године, у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда Радована Пилиповића, под насловом СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА, РУСКА ПРАВОСЛАВНА ЗАГРАНИЧНА ЦРКВА, МОСКОВСКА ПАТРИЈАРШИЈА (1920-1940) - УЗАЈАМНЕ ВЕЗЕ, УТИЦАЈИ И ОДНОСИ. У Комисију су изабрани: проф. др Милан Ристовић, редовни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, др Горан Милорадовић, виши научни сарадник на Институту за савремену историју, доц. др Јелена Рафаиловић, доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, доц. др Алексеј Тимофејев, доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду (ментор и писац реферата). После увида у докторску дисертацију, Комисија је слободна да поднесе следећи

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

**1. Основни подаци о кандидату и дисертацији**

Радован Пилиповић је рођен 22. августа 1979. године у Београду. Дипломирао је 21. јуна 2007. на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, на коме је 11. октобра 2010. године одбранио и мастер рад на тему „Православље у Чехословачкој (1918-1942)“. Докторске студије историје уписао је 2010. школске године на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду (Катедра за Општу савремену историју). Кандидат је положио све испите предвиђене програмом докторских студија. У договору са ментором проф. др Мирославом Јовановићем, кандидат је изабрао тему истраживања, имајући у виду њен научни значај, али и нову архивску грађу увид у коју чини докторанда пиониром ове теме. Наставно-научно веће Филозофског факултета је дало одобрење за израду дисертације својом одлуком од 16. маја 2013. године. Услед изненадне смрти проф. др Мирослава Јовановића, у јануару 2014. за ментора је одређен доц. др Алексеј Тимофејев.

Током досадашњих докторских студија и у свом научном раду, колега Пилиповић показао је висок степен научне посвећености раду и високе научне потенцијале. Бави се историјом Српске православне цркве. Аутор је следећих књига: *Парохија великоселска и сланачка од XVI века до данас* (Београд 2005), *Црква Рођења Светог Јована Крститеља у*

*Београду (1948-2008)*, (Београд 2008), *Манастир Рмањ* (Бања Лука-Босански Петровац 2008), *Прекаја – парохија у Босанској Крајини 1878-2008. године* (Бања Лука-Босански Петровац 2009), *Манастир Сланци* (Београд 2012), *Библиографија часописа „Светосавље“ (1932-1940) и „Логос“ (1991-2010)* (Београд 2013), *Чечава – мала Србија у Босни* (Београд-Теслић 2015). Писао је енциклопедијске одреднице за *Српску енциклопедију* и за *Енциклопедију Републике Српске*.

Као историчар-архивиста приредио је следеће књиге: *Новак Турањанин, Успомене службеника Српске Патријаршије* (Београд 2013); *Српска православна црква у Првом светском рату – одабрана документа* (Београд 2014) и *Споменица посвећена мученицима и жртвама добојске интернације из Светског рата 1915/16. г. приликом освећења Спомен-цркве и Спомен-костурнице у Добоју дана 18. септембра 1938. г.* (Београд-Добој 2015). Такође аутор је каталога и поставки следећих архивистичких изложби: *Београдска митрополија и српски духовни простор (1804-1918)* (Београд 2013), затим са Милошем Матијевићем *Митрополија зворничко-тузланска уочи и за вријеме Првог свјетског рата (1891-1918)* (Београд-Тузла 2014) и *Војно свеиштенство у ослободилачким ратовима Србије* (Београд 2015), те опет самостално: *Добојски логор – култура сјећања (1915-2015)* (Београд-Добој 2015) и *Епархија зворничко-тузланска у Другом свјетском рату (1941-1945)* (Београд-Тузла 2016). Научне радове из домена историје објављивао је у Србији и иностранству. Члан је редакције научног часописа „Радови Филозофског факултета у Бањалуци“.

Запослен је у Библиотеци Српске Патријаршије од 2007. године. Од 1. септембра 2012. постављен је за директора Архива Српске православне цркве.

## **2. Предмет и циљ докторске дисертације**

Предмет дисертације Радована Пилиповића јесте истраживање комплексних српско-руских / руско-српских црквених и духовних веза у међуратном периоду. Ови комплексни односи су имали и своју историјску димензију и, у међуратном периоду, сложено политичку, црквену, религиозну и духовну димензију, поготово када је реч о сложеним и вишезначним проблемима са којима се суочавала Руска православна црква након большевичког преузимања власти у Русији и револуционарних промена у политичким, идеолошким и друштвеним сферама живота Русије, који су се до те мере одразили на РПЦ да је у њеним оквирима дошло, већ 1921, до првог раскола. Ова чињеница је искомпликовала однос Српске православне цркве према РПЦ и генерално према проблемима са којима се она суочавала у овом периоду. То је утолико значајније уколико се има у виду богата традиција руско-српских црквених и духовних веза и

контаката. Српска православна црква имала је свој став и пратила је превирања у Русији 1917-1921. године. Разумевање тамошњих ствари је ишло од реализма и мирења са нуждом, до теже контролисане апокалиптике и ирационалних тумачења. Нарочито када су болшевизму придодана мрачна теолошка образлагања. Српски епископи су организованим каритативним радом дочекали руске избеглице, о чему сведоче наређења и поступци патријарха Димитрија Павловића (1920-1930) и других епископа. Ту су њихове издате архипастирске посланице којима се позива на организовање социјалне помоћи, збрињавање и запошљавање руских избеглица, понајвише из црквене сфере, али и не само оних који су клирици. Први у помоћ пристижу они школовани и образовани у руској средини, активни русофили, управо ђаци руских богословских школа. Са друге стране, истовремено је био више него уочљив културни утицај руских хришћанских интелектуалаца на Српску православну цркву 1920-1940, на развој српске академске теологије. Веома значајна питања, везана за предмет истраживања, тичу се и развијања и уобличавања Руске православне заграничне цркве, као и питање руског религијског живота у српској средини у те две деценије када се Србија претворила у фактички центар руског православног живота.

Примаран циљ истраживања је - уочавања и издвајање односа и утицаја Српске православне цркве на једној страни и Руске православне заграничне цркве и Московске патријаршије на другој страни у временском распону од 1920. до 1940. године, уз апсолутно уважавање друштвено-политичког контекста који је условљавао све пратеће канонске, правне и хијерархијско-персоналне диференцијације и промене у руском и српском православљу на простору њиховог додиривања. Истраживање је испитало спојеве и споне црквених структура руског избеглиштва са хијерархијом и институцијама Српске православне цркве на конкретној јужнословенској државној територији. Устројавање и каноничко-правно уобличавање организације Руске православне заграничне цркве није пролазило без канонских недоумица и спорова. Постојање јаким политичких разлога и анимозитета антиболшевичке руске емиграције, емотивни набој који је прожимао традиционалистичке представнике руске цркве, додатно је компликовао односе. Отворило се питање православног саборног јединства, тј. учешће Српске православне цркве у прокламованој „мистичкој“ заједници са епископатом који је утекао од Болшевичке револуције, православном Црквом на територији СССР-а (Московском патријаршијом која је остала под влашћу комуниста) и Цариградском патријаршијом која је у традиционалном еклисиолошком учењу „мајка Црква“ свим православним Словенима источног обреда. Одређивање међуцрквеног положаја Руске православне заграничне цркве која ужива гостопримство српског православног народа и српског свештенства,

оптерећено је од самих почетака питањем легитимитета и канонске исправности. Наиме, како се РПЗЦ-а поставља према Москви, а затим и према Цариграду (у случају доцнијег „Евлогијанског раскола“) није остављало по страни званичнике и највеће представнике духовне власти Српске православне цркве. Истраживање је имало за циљ да расветли, реконструише и анализира неколико нивоа теме основног предмета истраживања: 1. ниво - црквено-дипломатски односи и други планови сусрета две православне Цркве. 2. равн учења, која се у последње време све више осамостаљује у науци као посебна дисциплина под називом „политичка теологија“, 3. ниво је "мисија" односно сусрет Цркве на пољу рада са верницима и пратеће импликације у социјалном животу, али и сусрети елита (свештенства) које у случају ангажовања расејаног руског свештенства и њиховог ангажмана у српској средини показује одређене спецификуме.

Крајни циљ рада је био постигнут јер је истраживање систематизовало, проширило и валоризовало постојећа знања о руско-српским црквеним и културним везама у међуратном периоду као делу опште друштвене историје Русије и Србије. Демистификација магловитих делова прошлости у руско-српским односима била је дефинитивно крајни постигнути циљем истраживања Радована Пилиповића. Узимајући у обзир све изложено, можемо рећи да је кандидат остварио постављени циљ истраживања, као и да начин приступања теми и методологија истраживања представљају опипљив допринос развоју историјске науке.

### **3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању**

Докторанд Радован Пилиповић је у истраживању пошао од осам основних хипотеза: 1) да је Руска православна загранична црква давала одређену ноту унутрашњем животу Српске православне цркве, њеном мисијском раду, њеној ангажованој теологији, али и њеној спољно-црквеној политици (како би се рекло још и „спољној мисији“), у односима са Московском и Цариградском патријаршијом; 2) да је ангажовање великог броја избеглих свештеника из царске Русије у парохијама Српске православне цркве, додатно допринело конзервативизацији српског црквеног живота; 3) да су се политички проблеми Руске православне заграничне цркве преносили у српски црквени јавни дискурс; 4) да је у наступу патријарха Варнаве Росића „руско питање“, кроз активну културу сећања (одржавање јубилеја и подизање споменика) и репрезентацију ове водеће личности Српске православне цркве (јавни наступи, давање простора у световном и духовном наступању) имало значајно место; 5) да је стереотип о руској побожности, о „руској души“ и „руском православљу“ добило своју практичну употребу и може да се документује кроз сусрете два различита православна етоса, а један од практичних

результата је био донекле и познати „богомолачки покрет“; 6) да је културни утицај руске црквене емиграције осетљиво подигао академски ниво средњих богословских школа и Православног богословског факултета у Београду, што је имало дубоке последице јер су богословски проблеми утицали не само на водеће теологе Српске православне цркве, већ и на популарну (симплификовану) теологију; 7) да је утицај руског монаштва, мушког, и још више женског, проузроковало социјално активирање Српске православне цркве, интензивирање њене друштвене ангажованости спровођење преко каритативног рада; 8) да је утицај Руске заграничне цркве на живот Српске православне цркве био уклопљен у један одавно започети процес руско-српских црквених веза.

Резултати које нуди дисертација колеге Пилиповића, потврђују у потпуности хипотезе од којих је пошао на почетку свог истраживања.

#### 4. Кратак опис садржаја дисертације:

Дисертација докторанда Радована Пилиповића, не рачунајући формалне делове техничког карактера (насловне стране на српском и енглеском језику, страна са именима чланова комисије, резимеи на српском, руском и енглеском језику и садржај), има **332** стране, које чине: Предговор (**1-6**), Увод (**7-38**), основни текст дисертације (**39-327**), Закључак (**328-332**), попис извора и литературе (**332-362**), кратка биографија кандидата (**364-366**) и изјаве о ауторском праву (**366-370**). Попис литературе садржи **389** референци. Основни текст садржи 4 поглавља и 34 потпоглавља (11 у оквиру првог поглавља; 6 у оквиру другог поглавља; 8 у оквиру трећег поглавља и 9 у оквиру четвртог поглавља). Нека потпоглавља су подељена на мање целине.

Колега Пилиповић је основна архивска истраживања ради прикупљања грађе првог реда за дисертацију обавио у готово свим релевантним српским и руским архивима. У Србији је истраживања необјављене грађе обавио у: Архиву Југославије (фондови: Министарства вера, Министарства правде (верско одељење), Краљевски двор), Архиву Српске православне цркве (фондови Свети архијерејски синод, Патријаршијски управни одбор, фонд Манастира Високи Дечани, Канцеларије патријарха Димитрија, Варанве и Гаврила, збирке плаката и штампата и посебна збирка *Russica*), Епархијским архивима епархија зворничко-тузланске, митрополије дабробосанске, епархије браничевске, епархије славонске, Архив манастира Хопово, Архиву Српске академије наука и уметности (фонд протојереја Стевана Димитријевића), Државном архиву Руске федерације (фонд митрополита Евлогија и фонд Српске православне цркве).

Користио је и релевантне објављене изворе, међу којима су најважнији: *Акты святейшего Тихона, патриарха московского и всея России, позднейшие*

*документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917-1943*, сборник в двух частях, составитель М. Е. Губонин, Москва 1994; *Совещание глав русской зарубежной церкви под председательством Святейшего патриарха Варнавы*, Сремские Карловцы 1935. г., под ред. Г. М. Солдатова, AARDM Press, Minneapolis, Minnesota 2004 и *Одлуке и решења Сабора, Синода и Епархије браничевске 1920-1925*, приредили Зоран Ранковић и Мирослав Лазић, Пожаревац 2012; *Одлуке и решења Сабора, Синода и Епархије браничевске 1926-1930*, приредили Зоран Ранковић и Мирослав Лазић, Пожаревац 2012, као и: *Одлуке и решења Сабора, Синода и Епархије браничевске 1931-1941*, приредили Мирослав Лазић и Зоран Ранковић, Пожаревац 2013.

У уводном делу дисертације аутор у ***Предговору*** формулише тему и хронолошке границе истраживања, описује предмет и циљ истраживања, основне хипотезе и методолошки оквир, даје ***Преглед извора и литературе*** са прегледом основних архивских фондова и објављених збирки извора коришћених у раду уз скицу базичних тенденција у домаћој и иностраној историографији истраживаног питања. На крају овог дела аутор даје лапидарну, али веома језгровиту уводну студију историје **Руско-српских црквених односа у прошлости**.

У Првом поглављу дисертације (***Црквена дипломатија***) кандидат пре свега реконструише позорницу одвијања историјских догађаја из домена истраживане теме: руске и српске истакнуте фигуре у високој црвеној управи 1920-1940. и околности формирања Руске заграничне црквене организације. Након тога аутор анализира основне правце деловања црквене дипломатије у наведеном периоду: односе између Српске православне цркве и Московске патријаршије 1922-1925. за време патријарха Тихона; промене у овим односима настале услед деловања новог поглавара Руске цркве митрополита Сергија Страгородског од 1927. године; став Српске православне цркве према деловању митрополита Евлогија Георгијевског до његовог одвајања од Московске патријаршије и преласка под руку Цариградске патријаршије 1931. и након тог догађаја; покушаји "измиритељског" деловања Српске православне цркве у фракцијама руске црквене емиграције 1930, 1933, 1935; односи између патријарха Гаврила Дожића и руске црквене емиграције за време митрополита Анастасија Грибановског. У истом веома обимном поглављу аутор је сагледао и помоћ Српске православне цркве руским избеглицама и гладнима у Совјетској Русији; помоћ руском светогорском монаштву у руским емигрантским парохијама у Европи; покровитељство над Руском црквом у иностранству; директну помоћ патријарха Варнаве руским избеглицама, који су као уметници и инжењери дали свој допринос раду Српске православне цркве.

У другом поглављу аутор сагледава "*Црквену мисију*" односно друштвени положај руског православног свештенства у Краљевини СХС / Југославији у служби Српске православне цркве у општем контексту положаја српског свештенства у првој половини минулог века, положајем руског монаштва у Србији и његов утицај на Српску православну цркву што се у највећој мери огледало у развоју женског монаштва код Срба. Уз тему деловања и ширења руских парохија у земљи аутор је веома оправдано повезао утицај руског чиниоца у ширењу православља на западу Краљевине СХС / Југославије.

У трећем поглављу (*Црквено учење између традиционализма и модернизма*) аутор је кренуо од почетних предуслова богословског прожимања Српске православне цркве и руске емиграције на свакодневном нивоу. Овом културном утицају руске интелигенције, допринели су пре свега путујући проповедници, руски професори на Православном богословском факултету и у средњим српским богословским школама, као и јавни рад Руске заграничне цркве као јединствене организације. Аутор дисертације оправдано је издвојио и препознао трагове овог утицаја у паралелизму српских и руских појединих светитељских култова као значајне линије националне светости, па чак и у самој идеологији Светосавља.

У четвртном поглављу (*Идејни свет и верска пракса – религиозни миље Српске Православне Цркве и руске емиграције*) аутор се бавио идеолошким и чак политичким утицајем руске православне емиграције у Србији. Наравно овај део истраживања био је оправдано основан на сагледавању ставова и динамике развоја Српске православне цркве према друштвеним околностима прве половине прошлог века и на реконструкцији идејног света руских емиграната у крилу Српске православне цркве. Антисемитски и антимасонски ставови били су проширени у опскурним круговима руских емиграната пре свега у црквеним круговима који су имали вишеслојну ултрадесничарску идеолошку позицију, базирану на критичком односу према болшевицима, примитивно тумаченим као резултат деловања Јевреја и масона. Уз проширени у српској средини стереотип о руској души и побожности – неизбежно је долазило не само до утицаја обрасца верског понашања и деловања већ и до ширења у српској православној средини. Аутор сматра да је овоме сигурно допринио изразито негативни однос Српске православне цркве према прогањању Цркве и вере у Совјетском Савезу, што је узроковало пораст психологије сапатње. Последишно у српској православној средини долазило је до јачања мистицизма и вере у натприродно. Посебно је обликовало ово расположење и деловање руских верских (лаичких) емигрантских удружења.

## 5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Колега Пилиповић извршио је обимно истраживање у српским и руским архивима, искористио је релевантну објављену грађу, узео је у обзир меродавну литературу и успео да напише целовити рад. Уз очигледну акрибију, способност и марљивост критички је обрадио нијансе црквене историје без празнина чак и у најосетљивијим темама. Користећи бројне пре тога мање познате историјској науци (или чак новопронађене) архивске изворе и потребну литературу, докторанд је успео да пружи значајан допринос сагледавању друштвене историје чије су околности у прошлости остављали (као што су и у истраживаном случају) чак и трајнији утицај него политички односи тог периода у контексту српско-руских и руско-српских односа, а и у ширем контексту развоја специфичних друштвених феномена у Србији.

## 6. Закључак:

На крају дисертације аутор је логично сместио *Закључак* и *Списак извора и литературе*. У Закључку, ослањајући се на проблемску анализу извршену у централним деловима рада, кандидат је сведено, али комплексно и недвосмислено, понудио низ научно фундираних одговора на кључна питања рада: о карактеру руско-српских и српско-руских црквених односа у периоду 1920-1940. године и месту и улози руске емиграције у животу, раду и развоју Српске православне цркве, али указујући исто тако да се о догађајима у црквеној историји у наведеном периоду, не може размишљати као о специфичним и јединственим, већ да се они морају посматрати у контексту вишевековне историје односа два народа, али и у контексту тренутних политичких околности које су обликовале специфику руског утицаја на шири и стручни контекст српске православне заједнице.

Докторска дисертација Радована Пилиповића коју је разматрала Комисија, представља озбиљан значајан научни допринос српској историографији, а вероватно ће изазвати и пажњу у међународној научној заједници услед марљивог исцрпног лапидарног и методолошки исправног сагледавања значајног и мање познатог дела прошлости који је имао дужих импликација на општу историју Западног Балкана. Истраженошћу, зрелошћу анализа, бројем проблема које је обрадио, ширином изворне основе - дисертација је потврда да се ради о квалитативно новом научном искорак у познавању ове проблематике.

Имајући у виду све наведено, Комисија је мишљења да рукопис докторске дисертације кандидата Радована Пилиповића даје сложену, прецизну и разуђену проблемску анализу узајамних утицаја руско-српских и српско-руских црквених односа,



као и значаја ових односа у контексту међуратне друштвене историје Краљевине СХС / Југославије. Да је дисертација теоријски јасно дефинисана, изворно добро утемељена и да представља важан научни допринос проширивању знања о догађајима и процесима везаним за прошлост руског и српског народа. Због свега наведеног, Комисија је мишљења да рукопис докторске дисертације *Српска православна црква, Руска православна загранична црква, Московска патријаршија (1920-1940) - узајамне везе, утицаји и односи* који је кандидат Радован Пилиповић поднео на оцену, испуњава све неопходне услове за усмену одбрану.

#### Чланови комисије

---

проф. др Милан Ристовић,  
редовни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду

---

др Горан Милорадовић,  
виши научни сарадник на Институту за савремену историју,

---

доц. др Јелена Рафаиловић,  
доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду

---

доц. др Алексеј Тимофејев  
доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду  
(ментор)

У Београду, 22. августа 2017. године